

FILIP BRYJKA

Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk

ORCID: 0000-0002-8613-1030

filip.bryjka@isppan.waw.pl

Grupa Wagnera – paramilitarne narzędzie rosyjskich operacji hybrydowych

The Wagner Group – a paramilitary tool of Russian hybrid operations

Słowa kluczowe:

Grupa Wagnera, PFW, najemnicy, Rosja, wojna hybrydowa, operacje wpływu

Keywords:

Wagner Group, PMC, mercenaries, Russia, hybrid warfare, influence operations

Grupa Wagnera – paramilitarne narzędzie rosyjskich operacji hybrydowych

Głównym celem artykułu jest przedstawienie, jak w latach 2014–2022 znaczenie Grupy Wagnera ewoluowało w polityce zagranicznej Rosji. Korzystając z ogólnodostępnych źródeł, w tym upublicznionych materiałów wywiadowczych, wyników śledztw dziennikarskich, raportów ośrodków analitycznych i eksperckich, materiałów prasowych oraz dokumentów organizacji międzynarodowych, autor odpowiada na następujące pytania badawcze: 1. Czy Grupa Wagnera może być klasyfikowana jako prywatna organizacja wojskowa w świetle prawa krajowego i międzynarodowego? 2. Jaka jest geneza organizacji i stopień jej powiązań z rosyjskimi strukturami państwowymi? 3. Jaki jest zakres zadań wykonywanych przez wagnerowców w ramach rosyjskich operacji hybrydowych i w związku z wojną na Ukrainie? 4. Jakie działania podjęła społeczność międzynarodowa, by ograniczyć swobodę działania tej organizacji?

The Wagner Group – a paramilitary tool of Russian hybrid operations

The main purpose of this article is to present the evolution of the Wagner Group's role in Russian foreign policy within 2014–2022 period. Using publicly available sources: including publicized intelligence materials, results of journalistic investigations, reports of think tanks and experts, press materials and documents of international organizations, the author answers the following research questions: 1. Can the Wagner Group be classified as a private military company taking into account its status under domestic and international law? 2. What is the genesis of the organization's establishment and the degree of its ties to Russian state structures? 3. What is the scope of the tasks performed by the Wagnerians as part of Russian hybrid operations and in connection with the war in Ukraine? 4. What actions has the international community taken to limit the freedom of action of this paramilitary organization?

Od 2014 r. Rosja korzysta z usług Grupy Wagnera, często określanej mianem prywatnej firmy wojskowej (PFW)¹. W rzeczywistości jest to jednak półpaństwowa formacja zbrojna² powstała z inicjatywy państwa i służąca realizowaniu jego polityki zagranicznej środkami militarnymi bez oficjalnego udziału Rosji. Grupa Wagnera jest jednym z kluczowych narzędzi rosyjskich operacji hybrydowych³ prowadzonych w szarej strefie⁴. Strategicznym celem korzystania z jej usług jest ekspansja rosyjskich wpływów politycznych, wojskowych i gospodarczych w Europie Wschodniej, Afryce, Ameryce Łacińskiej i na Bliskim Wschodzie⁵.

O rosnącym znaczeniu użycia przez Rosję PFW jako sił zastępczych (*proxy forces*) świadczy to, że w 2014 r. działały one w zaledwie 4 państwach, natomiast w 2021 rozszerzyły swoją aktywność do 27⁶. Grupa Wagnera operowała m.in. na terytorium Ukrainy, Syrii, Libii, Sudanu, Republiki Środkowoafrykańskiej (RŚA), Mali i Mozambiku. Rosja wykorzystuje tę liczącą ponad 10 tys. osób formację do destabilizowania innych państw, prowadzenia tajnych operacji bojowych (w tym wywiadowczych i dywersyjno-sabotażowych), rekrutacji najemników, szkolenia lokalnych sił

- 1 Ros. *частная военная компания* (ЧВК), ang. *private military company* (PMC).
- 2 K. Marten, *Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group*, „Post-Soviet Affairs” 2019, vol. 35, No. 3, DOI: 10.1080/1060586X.2019.1591142, s. 181–204.
- 3 Operacje hybrydowe to działania prowadzone za pomocą konwencjonalnych i niekonwencjonalnych metod walki (w tym dezinformacji, cyberataków i nieregularnych formacji zbrojnych) przy jednoczesnym udziale państw i aktorów pozapaństwowych. Na poziomach taktycznym i operacyjnym kierowane są one i koordynowane przez jedną jednostkę, a zastosowanie kombinacji metod ma doprowadzić do efektu synergii na wszystkich szczeblach i umożliwić osiągnięcie wspólnego celu politycznego. Zob.: F. G. Hoffman, *Hybrid warfare and challenges*, „Joint Force Quarterly” 2009, issue 52; M. A. Piotrowski, *Konflikt nigdy nie jest prosty: amerykańska teoria i doktryna wojen oraz przeciwników hybrydowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 2015, nr 2, s. 7–38.
- 4 K. Hicks, *Russia in the gray zone*, „Aspen Institute” [online], 19 VII 2019 [dostęp: 19 VII 2021]: <<https://www.aspeninstitute.org/blog-posts/russia-in-the-gray-zone/>>.
- 5 P. Wouters, *Putin's private army. How Wagner Group supports Russian strategy*, Centre for Security, Diplomacy and Strategy, Brussels, 8 XI 2022 (CSDS Policy Brief, 19).
- 6 S. G. Jones i in., *Russia's corporate soldiers. The global expansion of Russia's private military companies*, Center for Strategic and International Studies, Rowman & Littlefield, Lanham i in., July 2021, s. 1 i n.

bezpieczeństwa, a także do ochrony infrastruktury energetycznej, wydobywczej i wojskowej. Wagnerowcy wykonują zadania w strefach konfliktów zbrojnych i regionach niestabilnych, gdzie oficjalnie Rosja nie angażuje się militarnie lub usiłuje to ukryć przed opinią publiczną (często nieudolnie). Rosyjska inwazja na Ukrainę z 24 lutego 2022 r. do pewnego stopnia zmieniła charakter funkcjonowania Grupy Wagnera. Z realizujących zadania specjalne elitarnych oddziałów najemnych stała się ona punktem werbunkowym dla kryminalistów masowo wysyłanych na front na Ukrainie jako mięso armatnie. Ich udział w agresji prowadzi jednak do wzrostu znaczenia tej formacji i umocnienia jej patrona Jewgienija Prigożyna w strukturach władzy.

Głównym celem tego artykułu jest przedstawienie, jak w latach 2014–2022 znaczenie Grupy Wagnera ewoluowało w polityce zagranicznej Rosji. Korzystając z ogólnodostępnych źródeł, w tym upublicznionych materiałów wywiadowczych, wyników śledztw dziennikarskich, raportów ośrodków analitycznych i eksperckich, materiałów prasowych oraz dokumentów organizacji międzynarodowych, autor odpowiada na następujące pytania badawcze: 1. Czy Grupa Wagnera może być klasyfikowana jako prywatna organizacja wojskowa w świetle prawa krajowego i międzynarodowego? 2. Jaka jest geneza organizacji i stopień jej powiązań z rosyjskimi strukturami państwowymi? 3. Jaki jest zakres zadań wykonywanych przez wagnerowców w ramach rosyjskich operacji hybrydowych i w związku z wojną na Ukrainie? 4. Jakie działania podjęła społeczność międzynarodowa, by ograniczyć swobodę działania tej organizacji?

Najemnicy, a nie prywatna firma wojskowa

Z pozoru działalność Grupy Wagnera może przypominać tę prowadzoną przez zachodnie PFW, które w zależności od charakteru usług dzieli się na: 1. *military provider firms* (MPF) – oferujące m.in. ochronę osób i obiektów oraz wsparcie prowadzenia działań zbrojnych (np. Sandline, Executive Outcomes); 2. *military consulting firms* (MCF) – zajmujące się doradztwem, szkoleniem oraz wdrażaniem programów restrukturyzacyjnych (np. Vinnell, MPRI); 3. *military support firms* (MSF) – zapewniające pomoc logistyczną i techniczną, wsparcie wywiadowcze oraz innego rodzaju działania niewymagające bezpośredniego stosowania siły (np. Kellogg, Brown, and Root); 4. *private security provider* (PSP) – koncentrujące się

na zadaniach związanych z ochroną osób, obiektów i konwojowaniem (np. Erinys, Blackwater – obecnie Academi)⁷.

Brak ogólnej definicji PFW w prawie międzynarodowym utrudnia analizę i ocenę tego zjawiska. W 2008 r. z inicjatywy Międzynarodowego Czerwonego Krzyża przyjęto jednak dokument z Montreux, który jest próbą regulacji funkcjonowania PFW. Zawiera on listę 70 dobrych praktyk, do których powinny się stosować zarówno państwa wysyłające prywatne firmy wojskowe, jak i te, na terenie których takowe operują. Wśród 54 sygnatariuszy dokumentu nie ma jednak Rosji. Sformułowana w nim definicja PFW ma charakter wyraźnie defensywny. Zakres zadań realizowanych przez kontraktorów powinien koncentrować się według niej na „ochronie osób i obiektów [...], utrzymaniu i obsłudze systemów uzbrojenia; przetrzymywaniu więźniów; doradztwie i szkoleniu lokalnych sił bezpieczeństwa”⁸. Zadania realizowane przez Grupę Wagnera często wykraczają poza ten katalog i mają charakter ofensywny – polegają m.in. na destabilizowaniu innych państw, prowadzeniu tajnych operacji bojowych, paramilitarnych, wywiadowczych, dywersyjno-sabotażowych itp. Grupy Wagnera nie można traktować jako PFW również dlatego, że zatrudnia osoby karane, a na potrzeby wojny na Ukrainie nawet takie, które odbywają wyroki w koloniach karnych. Oprócz korzyści finansowych werbowani do walki na froncie kryminaliści mają zagwarantowaną amnestię bez względu na charakter popełnionego przestępstwa (wyjątkiem są więźniowie polityczni)⁹. Takie praktyki są niedopuszczalne w przypadku zachodnich PFW.

Na uznanie Grupy Wagnera za PFW nie pozwalają również jej status prawny i stopień powiązań ze strukturami państwowymi. Firmy oferujące

7 P. W. Singer, *Outsourcing war*, „Foreign Affairs”, March/April 2005.

8 *The Montreux Document. On pertinent international legal obligations and good practices for states related to operations of private military and security companies during armed conflict*, International Committee of the Red Cross, Geneva 2009: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf> [dostęp: 24 XII 2022]; *United States response to questionnaire concerning the Montreux Document*, „U.S. Mission to International Organizations in Geneva” [online], 9 XII 2013 [dostęp: 24 XII 2022]: <<https://geneva.usmission.gov/2013/12/09/united-states-response-to-questionnaire-concerning-the-montreux-document->>.

9 M. Murphy, *Wagner Group: Head of Russian mercenary group filmed recruiting in prison*, „BBC” [online], 15 IX 2022 [dostęp: 15 IX 2022]: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-62911618>>.

usługi z zakresu bezpieczeństwa i obronności to przede wszystkim nastawione na zysk finansowy podmioty gospodarcze. Chociaż wagnerowcy wykorzystywani są do pomnażania majątku rosyjskich przedsiębiorstw państwowych i powiązanych z nimi oligarchów, to jednak ich działalność nie ma wyłącznie charakteru biznesowego. Organizacja ta nie została nigdy zarejestrowana jako podmiot gospodarczy, a nadrzędnym celem jej funkcjonowania nie są korzyści finansowe, lecz realizacja interesów państwa za pomocą siły militarnej.

Co więcej, w świetle rosyjskiego prawa funkcjonowanie PFW jest nielegalne. Regulują to art. 13, par. 5 konstytucji Federacji Rosyjskiej oraz art. 208 kodeksu karnego. W art. 71 konstytucji jednoznacznie wskazano, że wszystkie kwestie związane z bezpieczeństwem i obronnością to kompetencje państwa, w związku z czym nie mogą być zlecane podmiotom prywatnym. Z kolei zgodnie z art. 359 kk za rekrutowanie, szkolenie i finansowanie najemników oraz wykorzystywanie ich w konflikcie zbrojnym lub działaniach wojennych grozi kara pozbawienia wolności od 4 do 8 lat¹⁰. Taki stan prawny umożliwia rosyjskim władzom wypieranie się związków z Grupą Wagnera, co ma m.in. zredukować polityczne i wizerunkowe koszty związane z wykorzystaniem ich w strefach konfliktów zbrojnych. Uznanieowe przestrzeganie prawa umożliwia także władzom sankcjonowanie PFW, które usiłują zwiększyć zakres swojej autonomii i działać niezależnie od aparatu państwowego lub w sposób sprzeczny z jego interesami¹¹.

Mimo lobbingu oligarchów próbom zalegalizowania w Rosji PFW sprzeciwiają się środowiska związane z resortami siłowymi (m.in. ministerstwo obrony, ministerstwo spraw zagranicznych, wojsko i służby wywiadowcze). Obawiają się oni utraty monopolu w sektorze wojskowym, co mogłoby

10 S. G. Jones i in., *Russia's...*, s. 9.

11 Przykładem jest aresztowanie przez FSB członków ENOT Corp w listopadzie 2018 r. W latach 2014–2015 brali oni udział w walkach w Donbasie, odpowiadając także za rekrutację ochotników i transport uzbrojenia. Po wycofaniu ze wschodniej Ukrainy od 2016 r. organizowali szkolenia paramilitarne w Rosji, Białorusi, Serbii i Czarnogórze. Zob. P. Goble, *Russian nationalist group, acting as a private military company, worries Kremlin*, „Jamestown Foundation” [online], 15 XI 2018 [dostęp: 25 VII 2019]: <<https://jamestown.org/program/russian-nationalist-group-acting-as-a-private-military-company-worries-kremlin/>>.

stanowiąc potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego FR (np. rywalizacji politycznej między oligarchami posiadającymi prywatne armie)¹². Taki stan rzeczy cementuje obowiązujący system relacji patron-klient, w którym działalność poszczególnych PFW zależy od przyzwolenia Kremla, a pozostali mogą zostać w każdym momencie ukarani¹³. W obecnym systemie prawnym istnieje jednak luka umożliwiająca państwowym przedsiębiorstwom zatrudnianie prywatnych firm ochroniarskich (*private security company*). Świadczą one takie usługi, jak ochrona infrastruktury przesyłowej i miejsc wydobywania węglowodorów, misje antypirackie i kontrterrorystyczne, ochrona osób i obiektów, rozminowywanie itp. (np. RSB Group, Moran Security Group, MAR, Redut-Antiterror)¹⁴. Z ich usług korzystają m.in. Gazprom, Rosatom, Rosneft czy Koleje Rosyjskie, mające swoje inwestycje i zasoby w regionach niestabilnych.

Grupę Wagnera założono jednak przede wszystkim do realizowania tajnych operacji ofensywnych w miejscach, gdzie Rosja oficjalnie nie angażuje się militarnie. Członkowie tej formacji powinni być zatem klasyfikowani jako najemnicy – zgodnie z definicjami sformułowanymi w pierwszym protokole dodatkowym do Konwencji Genewskich¹⁵

- 12 A. Borshchevskaya, *Russian private military companies: continuity and evolution of the model*, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, December 2019 (Russia Foreign Policy Papers), s. 15.
- 13 K. Marten, *Russia's...*, s. 188.
- 14 A. M. Dyner, *Znaczenie prywatnych firm wojskowych w polityce zagranicznej Rosji*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 4 v 2018 (Biuletyn PISM, 64 (1637)): <https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_prywatnych_firm_wojskowych_w_polityce_zagranicznej_Rosji> [dostęp: 17 v 2019].
- 15 Najemnik to osoba, która: a) została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do walki w konflikcie zbrojnym; b) rzeczywiście bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych; c) bierze udział w działaniach zbrojnych głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego wyraźnie wyższego od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane kombatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych tej strony; d) nie jest obywatelem strony konfliktu, stałym mieszkańcem terytorium kontrolowanego przez stronę konfliktu; e) nie jest członkiem sił zbrojnych strony konfliktu; f) nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa. Zob. *Protokół dodatkowy do Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół I)*, Genewa, 8 VI 1977, art. 47.

Tabela 1. Rosyjskie prywatne firmy wojskowe

Nazwa	Powiązania z rosyjskimi strukturami państwowymi	Miejsce operowania	Specyfika
Anti-Terror Group	Ministerstwo Obrony (GRU)	Irak	– ochrona osób, obiektów i infrastruktury, – działania saperskie
Redut-Aniterror / Centre R	Ministerstwo Obrony	Abchazja, Irak, Somalia, Syria	– ochrona osób, obiektów i infrastruktury, – działania saperskie, – konwojowanie, – szkolenie w zakresie operacji specjalnych
Moran Security Group	Ministerstwo Obrony	Afganistan, Irak, Nigeria, Somalia, Syria	– ochrona jednostek pływających
Korpus Słowiński	Ministerstwo Obrony	Syria, Ukraina	– ochrona infrastruktury energetycznej
Grupa Wagnera	Ministerstwo Obrony (GRU), FSB, Kreml	Białoruś, Botswana, Burundi, Czad, Komory, Kongo, Gwinea-Bissau, Gwinea Równikowa, Libia, Madagaskar, Mali, Mozambik, Nigeria, RŚA, Sudan, Sudan Południowy, Syria, Ukraina, Wenezuela	– wzmocnienie sojusznicznych reżimów (np. ochrona prezydenta); – szkolenie lokalnych sił zbrojnych i sił bezpieczeństwa; – operacje bojowe (w tym wywiad, dywersja, sabotaż, działania przeciwpartyzanckie i kontrterrorystyczne) przy współdziałaniu z siłami zbrojnymi państw lub samodzielnie; – ochrona infrastruktury; – wspieranie działalności biznesowej firm powiązanych z Prigożynem; – działalność w sferze informacyjnej (m.in. wpływanie na wybory)
RSB-Group	FSB, Ministerstwo Obrony	cieśnina Malakka, Libia, Sri Lanka, Ukraina, Zatoka Adeńska, Zatoka Gwinejska	– usługi z zakresu ochrony jednostek pływających, rozminowywania, ochrony konwojów i VIP-ów
ENOT	FSB	Azerbejdżan, Białoruś, Naddniestrze, Serbia, Syria, Ukraina	– szkolenia paramilitarne
Szcit ('Tarcza')	Ministerstwo Obrony (zwłaszcza 45 brygada wojsk powietrzno-desantowych)	Syria	– ochrona infrastruktury, – działania kontrterrorystyczne
MAR	FSB, Ministerstwo Obrony	Abchazja, Libia, Naddniestrze, Osetia Południowa, Syria, Ukraina	– ochrona obiektów i osób w regionach niestabilnych, – wsparcie nieregularnych formacji zbrojnych
Patriot	FSB, Ministerstwo Obrony (GRU)	Burundi, Jemen, RŚA, Syria	– przykrywka dla operacji rosyjskich sił specjalnych (Specnaz)
Sewa Security Services	Ministerstwo Obrony (GRU), Grupa Wagnera	RŚA	– szkolenie lokalnych sił bezpieczeństwa

Źródło: S. G. Jones i in., *Russia's...*, s. 15

i Konwencją Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 4 grudnia 1989 r. przeciwko werbunkowi, użyciu, finansowaniu i szkoleniu najemników¹⁶. Formalnie nie są oni bowiem częścią rosyjskiego wojska, choć zostali celowo zwerbowani do udziału w działaniach zbrojnych na rzecz Rosji. Ich motywacja ma przede wszystkim charakter ekonomiczny (zarobki kilkukrotnie przewyższają wynagrodzenie w rosyjskiej armii), co jest kluczowym rozróżnieniem między najemnikami a zagranicznymi ochotnikami (*foreign fighters*), którzy wyjeżdżają w strefy działań wojennych głównie z powodów ideologicznych¹⁷. Zgodnie z międzynarodowym prawem humanitarnym konfliktów zbrojnych najemnicy nie mają prawa do statusu kombatanta lub jeńca wojennego. Co więcej, korzystanie z ich usług poza granicami kraju może zostać uznane za agresję. Zgodnie z rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 3314 z 1974 r. „wysyłanie przez państwo lub w jego imieniu band lub grup zbrojnych, oddziałów nieregularnych lub najemników, które dokonują aktów zbrojnych przeciwko innemu państwu”, jest jedną z form agresji zbrojnej¹⁸.

- 16 Konwencja precyzuje definicję sformułowaną w pierwszym protokole dodatkowym do Konwencji Genewskich, wskazując na to, że najemnikiem jest ten, kto: a) w kraju bądź za granicą zostaje umyślnie zwerbowany, ponieważ ma wziąć udział we wspólnie planowanym czynie siły, który ma na celu: obalenie rządu albo podkopanie zgodnego z konstytucją porządku państwa, podkopanie terytorialnej integralności państwa; b) bierze w tym udział głównie w celu osiągnięcia znacznych osobistych korzyści i jest do tego skłaniany przez zapowiedź wypłaty albo samą wypłatę materialnej gratyfikacji; c) nie jest obywatelem państwa, przeciw któremu czyn ten jest skierowany, ani też tam nie zamieszkuje; d) nie został przez państwo wysłany do realizacji rządowego zlecenia; e) nie jest członkiem sił zbrojnych kraju, w którego obszarze odpowiedzialności prawnej czyn ten jest popełniany. Zob. *International convention against the recruitment, use, financing and training of mercenaries*, United Nations, New York, 4 XII 1989 (UN Treaty Series, 2163, 1-3 7789), art. 1, ust. 1.
- 17 Szerzej zob. K. Rękawek, *Foreign fighters in Ukraine. The brown-red cocktail*, Routledge, 2022, DOI: 10.4324/9781003192992.
- 18 *Resolution adopted by the General Assembly. 3314 (XXIX). Definition of aggression*, United Nations General Assembly, 14 XII 1974, A/RES/29/3314.

Geneza Grupy Wagnera i jej powiązania ze strukturami państwowymi

Grupa Wagnera powstała w 2014 r. w wyniku reorganizacji Korpusu Słowiańskiego – formacji rosyjskich kontraktorów wojskowych wysłanych rok wcześniej do Syrii z zadaniem ochrony zlokalizowanej tam infrastruktury energetycznej¹⁹. Założenie i zarządzanie organizacją przypisuje się Jewgienijowi Prigożynowi i ppłk. Dmitrijowi „Wagnerowi” Utkinowi. Pierwszy jest rosyjskim oligarchą blisko związanym z prezydentem Władimirem Putinem, dzięki któremu firma Concord Catering wygrała przetarg na zaopatrywanie w żywność rosyjskich sił zbrojnych²⁰. W zamian za lukratywny kontrakt tzw. kucharz Putina zarządza podmiotami wykorzystywanymi przez rosyjskie służby specjalne w ramach operacji wpływu. Jedną z nich jest Agencja Badań Internetowych (*Internet Research Agency* – IRA) – tzw. farma trolli, odpowiedzialna za kampanie dezinformacyjne i ingerencje w wybory²¹. Druga to Grupa Wagnera, której nazwa pochodzi od pseudonimu dowódcy, Dmitrija Utkina – podpułkownika 2 Brygady Specnazu GRU w Pskowie, weterana obu wojen w Czeczenii o neonazistowskich poglądach. Jego pseudonim nawiązuje do Richarda Wagnera – ulubionego kompozytora Adolfa Hitlera²².

Chociaż założenie Grupy Wagnera przypisuje się Prigożynowi i Utkinowi, to w ocenie międzynarodowych środowisk eksperckich pełnią oni jedynie rolę figurantów, a utworzenie organizacji od samego początku było inicjatywą rosyjskich struktur państwowych (w tym GRU). Wskazują

- 19 Korpus Słowiański był zarejestrowany w Hong Kongu i nadzorowany przez FSB. Po porażce w starciach z ISIS i Frontem „Al-Nusra” w Syrii członkowie formacji zostali wycofani z tego kraju (niektórzy nawet zatrzymani przez FSB), a firma – rozwiązana. Zob. S. Sukhankin, *Russian PMCs in the Syrian civil war: from Slavonic Corps to Wagner Group and beyond*, „Jamestown Foundation” [online], 18 XII 2019 [dostęp: 18 XII 2022]: <<https://jamestown.org/program/russian-pmcs-in-the-syrian-civil-war-from-slavonic-corps-to-wagner-group-and-beyond/>>.
- 20 *Putin chef's kisses of death: Russia's shadow army's state-run structure exposed*, „Bellingcat” [online], 14 VIII 2020 [dostęp: 14 VIII 2022]: <<https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2020/08/14/pmc-structure-exposed/>>.
- 21 A. Dawson, M. Innes, *How Russia's internet research agency built its disinformation campaign*, „The Political Quarterly” 2019, vol. 90, issue 2, DOI: 10.1111/1467-923X.12690, s. 1–12.
- 22 Z. Parafianowicz, *Prywatne armie świata, czyli jak wyglądają współczesne konflikty*, Mando, Kraków, s. 14–16.

na to m.in. przechwycone w latach 2014–2015 przez ukraiński wywiad elektroniczny rozmowy Utkina składającego raporty płk. GRU Olegowi Iwannikowowi, a także gen. Jewgienijowi Nikiforowowi – szefowi sztabu rosyjskiej 58 Armii. Wagnerowcy korzystają także z infrastruktury wojskowej zlokalizowanej w bazie 10 Brygady Specnazu GRU w Molkinie. Do przetrwania ich w miejsce operacji wykorzystywane są samoloty rosyjskiego transportu wojskowego, ranni leczeni są w rosyjskich szpitalach wojskowych, a weterani otrzymują odznaczenia od władz Federacji Rosyjskiej. Falszywe dokumenty, którymi posługują się w trakcie działań poza granicami kraju, wystawia Jednostka 770-001 Centralnego Biura Migracyjnego na zlecenie GRU²³.

Utworzenie nieformalnej grupy zbrojnej – oficjalnie niepowiązanej z państwem – miało zapewnić Rosji możliwość prowadzenia operacji militarnych z zachowaniem zdolności do wiarygodnego zaprzeczania (*plausible deniability*), czyli wypierania się czynnego udziału w konflikcie, a tym samym ograniczania związanych z tym kosztów politycznych i wizerunkowych. Korzystając z wagnerowców, władze na Kremlu zaprzęcały np. uczestnictwo rosyjskich sił zbrojnych w działaniach wojennych na Ukrainie. Nie musiały także tłumaczyć się przed społeczeństwem z ofiar wśród własnych żołnierzy. Straty personelu Grupy Wagnera nie są bowiem uwzględniane w raportach ministerstwa obrony nawet tam, gdzie oficjalnie działają rosyjskie kontyngenty wojskowe (np. w Syrii). Biorąc pod uwagę wysokie koszty ludzkie, jakie przyniosła Rosji inwazja na Ukrainę, trudno jednak uznać, by miało to dla władz na Kremlu szczególne znaczenie. Według danych ukraińskiego Sztabu Generalnego od 24 lutego do 24 grudnia 2022 r. liczba poległych, rannych i pojmanych rosyjskich żołnierzy oraz personelu wspierających je formacji zbrojnych przekroczyła 100 tys.

Militarny *outsourcing* pozwala Rosji ograniczać ryzyko bezpośredniej konfrontacji z silniejszym adwersarzem, którego siły pośrednio lub bezpośrednio działają na tym samym teatrze operacyjnym. Przykładem jest śmierć ok. 300 wagnerowców, którzy podczas prowadzonego w lutym 2018 r. wspólnie z syryjską armią ataku na złoża ropy i gazu w prowincji Dajr az-Zaur zostali zbombardowani przez siły powietrzne USA osłaniające

23 A. Rącz, *Band of brothers: the Wagner Group and the Russian state*, „Center for Strategic and International Studies” [online], 21 IX 2020 [dostęp: 20 XII 2022]: <<https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/band-brothers-wagner-group-and-russian-state>>.

swoich sojuszników z Syryjskich Sił Demokratycznych (SDF). Dla Rosji był to problem polityczny w wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym. Podważał wizerunek tego państwa jako zwycięzcy wojny w Syrii i zwiększył ryzyko zaostrzenia konfliktu z USA²⁴. Dlatego też Kreml starał się przemilczeć tę sprawę i mimo krytyki opinii publicznej bagatelizował ją (m.in. zaniżając liczbę strat wśród wagnerowców do 20–30). Po incydencie w Syrii Władimir Putin przyznał, że działają tam kontraktorzy będący obywatelami Rosji. Zaprzeczał jednak, by realizowali zadania na rzecz państwa, i podkreślał, że „jeśli nie naruszają rosyjskiego prawa, mogą prowadzić swój biznes gdziekolwiek na świecie”²⁵.

Działalność dziennikarzy śledczych (np. zespołu Bellingcat) demaskujących aktywność wagnerowców i ich związki z rosyjskimi strukturami państwowymi spowodowała, że zdolności FR do wiarygodnego zaprzeczania zostały znacznie ograniczone²⁶. Do 2022 r. władze na Kremlu jednoznacznie odcinały się od powiązań z Grupą Wagnera, a dziennikarze demaskujący ich aktywność ginęli w okolicznościach wskazujących na udział rosyjskich służb specjalnych²⁷. Po inwazji na Ukrainę podejście do wagnerowców uległo jednak zmianie. Oprócz zaangażowania w działania bojowe (w tym operacje specjalne) pełnią oni ważną rolę w obszarze uzupełniania strat osobowych, m.in. rekrutując i szkoląc osoby z przeszłością kryminalną. Rosyjska telewizja RT publikuje materiały promujące ich działalność²⁸, a w Sankt

24 P. Żochowski, K. Strachota, M. Menkiszak, *Rosyjskie straty pod Dajr az-Zaur – problem dla Kremla*, „Ośrodek Studiów Wschodnich” [online], 21 II 2018 [dostęp: 22 XII 2022]: <www.oswwaw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-02-21/rosyjskie-straty-pod-dajr-az-zaur-problem-dla-kremla>.

25 A. Borshchevskaya, *Russian...*, s. 12–13.

26 P. Stronski, *Implausible deniability: Russia's private military companies*, „Carnegie Endowment for International Peace” [online], 2 VI 2020 [dostęp: 2 VI 2020]: <<https://carnegieendowment.org/2020/06/02/implausible-deniability-russia-s-private-military-companies-pub-81954>>.

27 W kwietniu 2018 r. w Moskwie zginął Maksym Borodin, który demaskował aktywność Grupy Wagnera w Syrii. W połowie tego samego roku grupa trzech rosyjskich dziennikarzy gromadzących materiał do filmu nt. roli wagnerowców w RŚA zginęła w rzekomej zasadzce rebeliantów. W obu przypadkach istnieją uzasadnione podejrzenia, że za śmierć tych osób odpowiadają rosyjskie służby specjalne.

28 *RT Documentary: PMC „Wagner Group” contract with the motherland*, „YouTube. Mr Wagner ZOV” [online, dostęp: 11 XI 2022]: <https://www.youtube.com/watch?v=UBSAhsF_loc>.

Petersburgu powstało Centrum Techniki Wojskowej Grupy Wagnera. Otwarcie takiej instytucji w listopadzie 2022 r. świadczy o pośredniej legalizacji funkcjonowania wagnerowców i rozszerzeniu zakresu ich działalności. Oficjalną rolą biura jest bowiem współpraca z sektorem IT i wykorzystywanie nowych technologii w sektorze militarnym²⁹. Jednocześnie nadzorujący organizację Jewgienij Prigożyn zabiega o pełne uregulowanie prawne jej funkcjonowania w Rosji, co rozwiązałyby m.in. problemy techniczne (np. z przyznawaniem wagnerowcom statusu weterana czy grzebaniem poległych z ceremoniałem wojskowym), a także umocniłoby jego pozycję w strukturach władzy na Kremlu.

Charakterystyka działalności Grupy Wagnera

Grupa Wagnera oferuje szeroki zakres usług wojskowych, obejmujących m.in. prowadzenie działań bojowych, wywiad i rozpoznanie, doradztwo i szkolenie lokalnych sił bezpieczeństwa, ochronę osób (zwłaszcza VIP-ów), budynków i infrastruktury, konwojowanie, działania inżynieryjno-saperskie czy operacje informacyjno-psychologiczne³⁰. Do 2022 r. jej działalność koncentrowała się na ochronie rurociągów, rafinerii i infrastruktury wykorzystywanej do wydobywania surowców naturalnych w Syrii i Afryce (m.in. w Libii, Madagaskarze, Mozambiku, Sudanie czy RŚA). Jednocześnie za pośrednictwem Grupy Wagnera Rosja uzależniała sojusznicze reżimy od swojej pomocy, oferując m.in.:

- ochronę osobistą elit politycznych (skorzystali z niej np. prezydent RŚA Faustin-Archange Touadéra i Wenezueli Nicolás Maduro);
- wsparcie informacyjno-propagandowe (w 16 państwach afrykańskich)³¹;
- szkolenie lokalnych sił bezpieczeństwa (Libia, Mali, Mozambik, RŚA, Sudan, Syria).

29 *Russia's Wagner Group opens defence tech centre in St Petersburg*, „The Guardian” [online], 4 XI 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.theguardian.com/world/2022/nov/04/russias-wagner-group-opens-defence-tech-centre-in-st-petersburg>>.

30 S. G. Jones i in., *Russia's...*, s. 18–20.

31 *Mapping disinformation in Africa*, „Africa Center for Strategic Studies” [online], 26 IV 2022 [dostęp: 21 I 2023]: <<https://africacenter.org/spotlight/mapping-disinformation-in-africa/>>.

W zamian władze na Kremlu oczekują m.in. zysków ze sprzedaży surowców (w przypadku syryjskiej ropy wynosiły one 25 proc.) i kontraktów umożliwiających ich eksploatację firmom powiązanim z Prigożynem (m.in. Lyobane Invest, M-Invest, M-Finance, M-Finans, Meroe Gold, Evro Polis, Mercury, Veleda). Dodatkowo oferowane przez wagnerowców usługi mają sprzyjać zawieraniu kontraktów zbrojeniowych i umożliwić budowę infrastruktury wojskowej (np. bazy morskiej w Port Sudanie). Przy pomocy sojuszników w Afryce Rosja omija sankcje, a zyski z eksploatacji surowców naturalnych (np. złóż złota w Sudanie) wykorzystuje do finansowania zbrojnej napaści na Ukrainę³².

Grupa Wagnera służy również pomnażaniu majątku powiązanych z Kremlm oligarchów. Przykładem jest jej zaangażowanie w RŚA, gdzie znajdują się m.in. złoża złota, diamentów i kwarcu. Obecność wagnerowców w tym kraju (formalnie pod szyldem Sewa Security Services) miała charakter oficjalny i nie została zablokowana przez ONZ. W 2018 r. rosyjski kontyngent liczył 175 instruktorów, ale już trzy lata później – aż 2,3 tys. Ich zadaniem było szkolenie lokalnych sił bezpieczeństwa, jednak w ocenie misji MINUSCA rzeczywistym celem obecności wagnerowców było przejęcie kontroli nad sektorem wydobywczym przez powiązane z Prigożynem firmy Lobaye Invest i M-Finans. W tym celu współpracowali nawet z rebeliantami kontrolującymi poszczególne kopalnie (np. Unią na rzecz Pokoju w Środkowej Afryce – UPC), przeciwko którym początkowo walczyli³³. Mimo embarga Rady Bezpieczeństwa ONZ na dostawy broni do RŚA wagnerowcy dostarczali tam duże ilości sprzętu wojskowego (w tym broń strzelecką, wozy opancerzone BRDM, śmigłowce Mi-8 i Mi-24, drony czy miny

32 Por.: N. Elbagir i in., *Russia is plundering gold in Sudan to boost Putin's war effort in Ukraine*, „CNN” [online], 29 VII 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://edition.cnn.com/2022/07/29/africa/sudan-russia-gold-investigation-cmd-intl/index.html>>; J. Czerep, *Rosnie znaczenie wydobywania przez Rosję złota w Afryce*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 2 VI 2022 (Biuletyn PISM, 89 (2508)): <<https://pism.pl/publikacje/rosnie-znaczenie-wydobywania-przez-rosje-zlota-w-afryce>> [dostęp: 22 XII 2022].

33 Z. Parafianowicz, *Prywatnie...*, s. 99–106. W grudniu 2020 r. wagnerowcy pomagali siłom rządowym odeprzeć ofensywę rebeliantów UPC pochodzących z grupy etnicznej Fula (Peul). W późniejszym okresie spośród jeńców i więźniów UPC rozpoczęli rekrutację tzw. czarnych wagnerowców, czyli lokalnych oddziałów najemników. Podobne praktyki stosowano m.in. w Libii i RŚA. Umożliwiło to odciążenie części sił Grupy Wagnera i przerzucenie ich w inne miejsca operacji, np. do Mali, a obecnie Ukrainy.

przeciwpiechotne). W raporcie Grupy Roboczej ONZ ds. Wykorzystywania Najemników stwierdzono, że zamiast budować stabilność, Rosjanie podsycaли wrogość między stronnictwami politycznymi. Dokonywali przy tym poważnych naruszeń praw człowieka, m.in. grabiąc i paląc lokalne miejscowości, atakując personel medyczny i organizacje humanitarne, a także stosując nadmierną siłę, masowe zabójstwa, gwałty i tortury. Jedną z najbardziej nagłośnionych zbrodni wojennych popełnionych przez wagnerowców jest rozstrzelanie dwudziestu cywilów ukrywających się w meczecie Takwa w Bambari. Oficjalnie rosyjscy kontraktorzy prowadzili wówczas działania kontrpartyzanckie wobec rebeliantów Seleki (Przymierza)³⁴.

Tabela 2. Ekonomiczne i wojskowe interesy Rosji w państwach Afryki, Bliskiego Wschodu i Ameryki Łacińskiej, w których operuje Grupa Wagnera

Państwo	Obszar zainteresowania							infrastruktura wojskowa	eksport uzbrojenia
	ropa naftowa	gaz ziemny	złoto	uran	chrom	diamenty			
Libia	x	x						x	x
Madagaskar	x		x		x				
Mali			x						x
Mozambik		x					x	x	x
RŚA			x	x			x		
Sudan			x					x	x
Syria	x	x						x	x
Wenezuela	x		x					x	x

Źródło: oprac. własne

Kluczowym rozróżnieniem między zachodnimi PFW a Grupą Wagnera jest jednak wykorzystywanie tej formacji przez struktury państwowe do tajnych operacji paramilitarnych i destabilizacji innych państw. W marcu 2014 r. wagnerowcy brali udział w nielegalnej aneksji Krymu przez Rosję. Następnie ich głównym zadaniem było wspieranie walczących przeciwko Ukrainie rosyjskich separatystów z Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej. Odpowiadali m.in. za zorganizowanie, wyszkolenie, wyposażenie separatystów i dowodzenie ich nieregularnymi oddziałami. Składały się one głównie ze zinfiltrowanych przez rosyjskie służby specjalne lokalnych struktur siłowych i ok. 12 tys. rosyjskich ochotników,

34 T. Lister, S. Shukla, C. Ward, „It was our children they killed”, „CNN” [online], 15 VI 2021 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://edition.cnn.com/2021/06/15/africa/central-afri-can-republic-russian-mercenaries-cmd-intl/index.html>>.

tj. osób z doświadczeniem w wojsku, siłach MSW i służbach bezpieczeństwa, które rosyjski wywiad wysyłał do kontrolowanych przez separatystów części obwodów donieckiego i ługańskiego. W latach 2014–2015 na wschodniej Ukrainie walczyło ok. 2,5–5 tys. wagnerowców. Prowadzili także operacje bojowe (np. w walkach o Debalcewo), odpowiadali za wywiad i rozpoznanie, działania dywersyjno-sabotażowe czy naprowadzanie artylerii³⁵.

Odegrali także istotną rolę w trakcie przygotowań do rosyjskiej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 r. Na miesiąc przed pełnoskalowym atakiem rosyjski wywiad skierował do Donbasu oddziały Grupy Wagnera i sił specjalnych (Specnaz) z zadaniem prowadzenia prowokacji zbrojnych pod fałszywą flagą³⁶. Ich celem było przypisanie ukraińskim siłom zbrojnym odpowiedzialności za eskalację napięcia (były to m.in. artyleryjskie ostrzały celów cywilnych, dywersja i sabotaż wobec obiektów infrastruktury krytycznej, a także zamachy terrorystyczne na przywódców samozwańczych republik). Działania te miały uzasadnić decyzję prezydenta Rosji o uznaniu niepodległości obu republik ludowych i rozpoczęciu ataku na Ukrainę³⁷.

Następnie grupa ok. 400 wagnerowców miała zlikwidować kierownictwo polityczne państwa, w tym prezydenta Wołodymyra Zelenskigo, który trzykrotnie miał uniknąć śmierci. Cel ten nie został jednak osiągnięty dzięki ochronie zapewnionej przez ukraińskie jednostki specjalne. W marcu 2022 r. na Ukrainę przerzucono kolejny tysiąc wagnerowców prowadzących działania bojowe wspierające rosyjskie wojsko i oddziały separatystów. Wydłużający się konflikt i rosnące straty osobowe po stronie Rosji spowodowały, że jednym z zadań Grupy Wagnera stała się rekrutacja ochotników z Rosji³⁸ oraz, na niewielką skalę, najemników z Bliskiego Wschodu

35 Szerzej zob. F. Bryjka, *Rosyjska wojna zastępcza w Donbasie*, „Ante Portas. Studia nad bezpieczeństwem” 2016, nr 1, s. 201–219.

36 N. Bertrand, J. Herb, *US intelligence indicates Russia preparing operation to justify invasion of Ukraine*, „CNN” [online], 14 I 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://edition.cnn.com/2022/01/14/politics/us-intelligence-russia-false-flag/index.html>>.

37 F. Bryjka, *Rosyjska dezinformacja na temat ataku na Ukrainę*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 25 II 2022 (Komentarz PISM, 15): <<https://pism.pl/publikacje/rosyjska-dezinformacja-na-temat-ataku-na-ukraine>> [dostęp: 22 XII 2022].

38 Tenże, *Rekrutacja ochotników w Rosji do walk na Ukrainie*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 18 VIII 2022 (Biuletyn PISM, 133 (2552)): <<https://pism.pl/publikacje/rekrutacja-ochotnikow-w-rosji-do-walk-na-ukrainie>> [dostęp: 22 XII 2022].

i Afryki³⁹. Ograniczone rezultaty tych działań i dalszy wzrost strat po stronie Rosji skłoniły wagnerowców do pozyskiwania rekrutów z kolonii karnych w Rosji. Oprócz wynagrodzenia obiecano im, że po sześciu miesiącach służby na froncie mogą liczyć na amnestię bez względu na charakter przestępstwa, za jakie zostali skazani. Według szacunków amerykańskiego wywiadu pod koniec 2022 r. na Ukrainie walczyło ok. 10 tys. wagnerowców i ok. 40 tys. zwerbowanych przez nich kryminalistów. Miesięczny koszt ich utrzymania na froncie wynosi 100 mln dol.⁴⁰ Chociaż najemnicy odegrali kluczową rolę w zajęciu Popasnej i Siewierodoniecka, to w trakcie dwóch pierwszych miesięcy inwazji ponieśli znaczne straty – co najmniej 3 tys. osób⁴¹. W sierpniu ukraińskie siły dokonały skutecznego ataku na kwaterę główną wagnerowców w Popasnej⁴², a w grudniu – na ich bazę w Kadijówce⁴³. Wagnerowcy pełnią także kluczową rolę w walkach o Bachmut, gdzie znajdują się m.in. kopalnie gipsu i soli⁴⁴.

Z wyjątkiem Ukrainy wagnerowcy prowadzili działania bojowe głównie przeciwko asymetrycznemu przeciwnikowi w postaci grup rebeliantów lub islamskich terrorystów. Często współdziałali przy tym z wyszkolonymi przez siebie lokalnymi milicjami lub siłami bezpieczeństwa. Współpraca ta przyniosła jednak ograniczone rezultaty, m.in. z powodu

- 39 Tenże, *Udział nieregularnych formacji zbrojnych w rosyjskiej inwazji na Ukrainę*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 11 IV 2022 (Biuletyn PISM, 59 (2478)): <<https://pism.pl/publikacje/udzial-nieregularnych-formacji-zbrojnych-w-rosyjskiej-inwazji-na-ukraine>> [dostęp: 22 XII 2022].
- 40 S. Holland, *US says Russia's Wagner Group bought North Korean weapons for Ukraine war*, „Reuters” [online], 22 XII 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.reuters.com/world/us-says-russias-wagner-group-bought-north-korean-weapons-ukraine-war-2022-12-22/>>.
- 41 G. Cordon, *3,000 Wagner Group mercenaries used by Russia killed in Ukraine war, MPs told*, „The Mirror” [online], 19 IV 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.mirror.co.uk/news/politics/3000-wagner-group-mercenaries-used-26748963>>.
- 42 *Ukraine hits Russian Wagner mercenary HQ in east*, „BBC” [online], 15 VIII 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-62547403>>.
- 43 *Ukraine war: Exiled governor reports strike on „Wagner HQ”*, „BBC” [online], 12 XII 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-63933132>>.
- 44 *Putin ally fighting to control salt and gypsum mines near Ukraine city of Bakhmut, says US*, „The Guardian” [online], 6 I 2023 [dostęp: 10 I 2023]: <<https://www.theguardian.com/world/2023/jan/06/putin-ally-fighting-to-control-salt-and-gypsum-mines-near-ukraine-city-of-bakhmut-says-us>>.

niesubordynacji sojuszników (np. w trakcie starć z dżihadystami syryjskie milicje uciekały z pola walki). Odegrali jednak kluczową rolę w odbiciu Palmiry z rąk ISIS w 2016 r. Według zeznań jednego z najemników, Marata Gabidullina, to właśnie przede wszystkim wagnerowcy odpowiadali za działania bojowe w Syrii, a nie elitarne oddziały Specnazu⁴⁵. Oprócz tego ochraniali bazy wojskowe, rurociągi i rafinerie, a także naprowadzali lotnictwo i artylerię. Dopuszczali się przy tym zbrodni wojennych, m.in. stosując tortury wobec dezertersów z syryjskiej armii.

W Mozambiku wagnerowcy działali zaledwie dwa miesiące w drugiej połowie 2019 r., po czym wycofali się z powodu trudnych warunków klimatycznych, a także problemów z komunikacją i koordynacją działań z siłami rządowymi. Wykorzystywane przez nich drony były nieprzydatne w gęstym lesie, w którym mieli ścigać islamistów, a co najmniej siedmiu najemników zginęło w zasadzkach⁴⁶.

W Libii wspierane przez wagnerowców siły Narodowej Armii Libii (LNA) nie były natomiast w stanie przejąć władzy w Trypolisie od uznanego przez ONZ Rządu Jedności Narodowej. Udzielając pomocy wojskowej oddziałom gen. Chalifa Haftara, Rosja liczyła na rozwinięcie współpracy w sektorze energetycznym i zbrojeniowym, a także na rozmieszczenie w Libii własnej infrastruktury wojskowej⁴⁷. Grupa Wagnera pojawiła się tam pod koniec 2018 r. Wcześniej, od 2015 r. ograniczoną pomoc wojskową zapewniali LNA operatorzy ze specjalizującej się w działaniach morskich rosyjskiej firmy wojskowej RSB-Group. Rolą wagnerowców było m.in. doradzanie i szkolenie LNA, dostarczanie uzbrojenia z pominięciem embarga ONZ, a także wsparcie w zakresie naprowadzania lotnictwa, walki radioelektronicznej, wywiadu, obserwacji i rozpoznania⁴⁸. Brali także udział w operacjach wojskowych przeciwko rządowi,

45 Zob. M. Gabidullin, *Wagnerowiec. Spowiedź byłego dowódcy tajnej armii Putina*, Znak Koncept, Kraków 2022.

46 J. Czerep, *Nowy front dżihadu w Mozambiku*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 22 IX 2020 (Biuletyn PISM, 194 (2126)): <https://pism.pl/publikacje/Nowy_front_dzihadu_w_Mozambiku> [dostęp: 22 XII 2022].

47 A. M. Dwyer, *Polityka Rosji wobec Libii*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 15 I 2019 (Biuletyn PISM, 6 (1754)): <https://pism.pl/publikacje/Polityka_Rosji_wobec_Libii> [dostęp: 22 XII 2022].

48 S. G. Jones i in., *Russia's...*, s. 42–43.

przyczyniając się do naruszenia stabilności Libii i podważając proces pokojowy. W czerwcu 2020 r. przejęli nadzór nad największym w kraju polem naftowym Sharara. Następnie prowadzili prace nad ufortyfikowaniem dróg prowadzących z tego obszaru do portu w Syrcie, co miało zapewnić ciągłość eksportu surowca przez tereny znajdujące się pod kontrolą LNA⁴⁹. Podobnie jak w innych miejscach wagnerowcy dopuszczali się w Libii zbrodni przeciwko cywilom. Dokonywali egzekucji jeńców, stosowali tortury i gwałty, używali zakazanych przez prawo humanitarne min przeciwpiechotnych i zakładali bomby pułapki, których ofiarami padali powracający do swoich domów cywile⁵⁰.

Sankcje

Brak podmiotowości prawnej Grupy Wagnera utrudniał społeczności międzynarodowej podjęcie działań przeciwko jej aktywności. W 2018 r. Stany Zjednoczone nałożyły sankcje na Jewgienija Prigożyna, jego współpracowników i kontrolowane przez niego podmioty (fabrykę trolli IRA, Concord Management and Consulting oraz Concord Catering), a także na oficerów i agentów GRU. Ich powodem nie była jednak paramilitarna aktywność wagnerowców na Ukrainie czy w Syrii, lecz ingerencje w amerykańskie wybory prezydenckie w 2016 r.⁵¹ Dwa lata później zakres sankcji został jednak rozszerzony o kolejne powiązane z Prigożynem firmy zajmujące się eksploatacją surowców naturalnych w Afryce, gdzie operowali rosyjscy najemnicy (m.in. M-Invest i Meroe Gold)⁵².

49 J. Czerep, *Rosyjska grupa Wagnera rozszerza wpływy w Afryce*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 26 X 2021 (Biuletyn PISM, 181 (2379)): <<https://pism.pl/publikacje/rosyjska-grupa-wagnera-rozszerza-wplywy-w-afryce>> [dostęp: 22 XII 2022].

50 *Libya: Russia's Wagner Group set landmines near Tripoli*, „Human Rights Watch” [online], 31 V 2022 [dostęp: 20 XII 2022]: <<https://www.hrw.org/news/2022/05/31/libya-russias-wagner-group-set-landmines-near-tripoli>>.

51 *Treasury sanctions Russian cyber actors for interference with the 2016 U.S. elections and malicious cyber-attacks*, „U.S. Department of the Treasury” [online], 15 III 2018 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm0312>>.

52 *Treasury targets financier's illicit sanctions evasion activity*, „U.S. Department of the Treasury” [online], 15 VII 2020 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1058>>.

Na listę sankcji Unii Europejskiej szef Grupy Wagnera trafił dopiero w październiku 2020 r., za łamanie embarga ONZ na dostawy broni do Libii (rezolucja RB ONZ nr 1970 z 2011 r.). Była to odpowiedź społeczności międzynarodowej na rosnące wsparcie wojskowe Rosji dla kierowanej przez gen. Haftara LNA, która kontroluje złoża ropy naftowej na wschodzie kraju. Od listopada 2019 do lipca 2020 r. Rosja wykonała 338 lotów z bazy w syryjskim Hmejmimie do wschodniej Libii, dostarczając LNA broń (w tym zapasy amunicji artyleryjskiej i drony), rozmieszczając swój sprzęt wojskowy (m.in. systemy przeciwlotnicze Pancyr S-1, myśliwce MiG-29, bombowce Su-24, systemy artyleryjskie, pojazdy opancerzone GAZ „Tigr” i czołgi T-72) oraz 1,2–2 tys. wagnerowców⁵³.

Kolejny pakiet sankcji na Grupę Wagnera nałożony został przez Radę Europejską w grudniu 2021 r. Wprowadzono je w ramach czterech różnych systemów: 1. globalnego systemu sankcji UE za naruszenia praw człowieka, 2. systemów sankcji dotyczących sytuacji w Libii, 3. systemów sankcji dotyczących sytuacji w Syrii, 4. sankcji za działania podważające integralność terytorialną Ukrainy. Zamrożeniem aktywów i zakazem wjazdu na terytorium UE objętych zostało także osiem osób i trzy podmioty powiązane z wagnerowcami. W komunikacie wskazano, że Grupa Wagnera to „rosyjski nieposiadający osobowości prawnej prywatny podmiot wojskowy”, który odpowiada za „rekrutację, szkolenie i wysyłanie najemników w strefy konfliktu na całym świecie, by podsycać przemoc, plądrować zasoby naturalne i zastraszać ludność cywilną z pogwałceniem prawa międzynarodowego, w tym dotyczącego praw człowieka”⁵⁴. Osoby umieszczone w unijnym wykazie uczestniczyły w poważnych naruszeniach praw człowieka, w tym

53 Por.: R. Browne, G. Tuysuz, *US military accused Russia of deploying fighter aircraft to Libya*, „CNN” [online], 26 V 2020 [dostęp: 20 XII 2022]: <<https://edition.cnn.com/2020/05/26/politics/russia-fighter-aircraft-libya/index.html>>; *UN report accuses Russia of supporting Wagner Group in Libya*, „Middle East Monitor” [online], 4 IX 2020 [dostęp: 20 XII 2022]: <<https://www.middleeastmonitor.com/20200904-un-report-accuses-russia-of-supporting-wagner-group-in-libya/>>.

54 *UE nakłada sankcje na Grupę Wagnera*, „Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej” [online], 13 XII 2021 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2021/12/13/eu-imposes-restrictive-measures-against-the-wagner-group/>>.

torturach i doraźnych lub arbitralnych egzekucjach pozasądowych oraz zabójstwach, lub w działaniach destabilizacyjnych w państwach, gdzie prowadzą działalność, m.in. w Libii, Mali, RŚA, Syrii i Ukrainie.

Podsumowanie

Grupa Wagnera jest półpaństwową formacją paramilitarną wykorzystywaną przez rosyjskie władze do realizowania zadań o charakterze wojskowym i politycznym w ramach operacji hybrydowych, ale także w pełnoskalowej inwazji zbrojnej na Ukrainie. Zakres wykonywanych przez wagnerowców zadań, charakter ich powiązań ze strukturami państwowymi czy status prawny w Rosji i prawie międzynarodowym uniemożliwiają klasyfikowanie tego podmiotu jako prywatnej firmy wojskowej. W praktyce Grupa Wagnera powinna być określana jako nieformalna organizacja werbująca najemników do wykonywania zadań wojskowych na polecenie rosyjskich władz. Na przestrzeni lat zmienił się nie tylko zakres jej zadań, ale również charakter jej odpowiedzialności w polityce zagranicznej FR. Na początku Grupa Wagnera była przede wszystkim narzędziem destabilizowania wschodniej Ukrainy. Następnie wykorzystywano ją głównie do ochrony sojusznicznych reżimów w zamian za korzyści z eksploatacji surowców naturalnych. Obecnie jest istotnym elementem wojny na Ukrainie, gdzie bierze udział w operacjach bojowych, posiadając własne czołgi, ciężką artylerię, obronę powietrzną i systemy raketowe. Stanowi także alternatywny kanał mobilizacji i uzupełniania strat w rosyjskim personelu wojskowym. Odpowiedzialność za wszystkie przejawy działalności wagnerowców (w tym popełniane przez nich zbrodnie przeciwko ludności cywilnej, naruszenia praw człowieka i zbrodnie wojenne) ponosi państwo rosyjskie. Należy jednak stwierdzić, że dotychczasowe akcje na rzecz utrudnienia funkcjonowania tej organizacji w postaci sankcji są niewystarczające. By zmniejszyć jej swobodę działania, społeczność międzynarodowa (zwłaszcza Stany Zjednoczone i Unia Europejska) powinna rozważyć wpisanie Grupy Wagnera na listę organizacji terrorystycznych. W ten sposób Zachód uzyska m.in. narzędzie nacisku na państwa korzystające ze wsparcia wagnerowców, co może zostać wykorzystane do pogłębienia międzynarodowej izolacji Rosji.

Bibliografia

- Bertrand N., Herb J., *US intelligence indicates Russia preparing operation to justify invasion of Ukraine*, „CNN” [online], 14 I 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://edition.cnn.com/2022/01/14/politics/us-intelligence-russia-false-flag/index.html>>.
- Borshchevskaya A., *Russian private military companies: continuity and evolution of the model*, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, December 2019 (Russia Foreign Policy Papers).
- Browne R., Tuysuz G., *US military accused Russia of deploying fighter aircraft to Libya*, „CNN” [online], 26 V 2020 [dostęp: 20 XII 2022]: <<https://edition.cnn.com/2020/05/26/politics/russia-fighter-aircraft-libya/index.html>>.
- Bryjka F., *Rekrutacja ochotników w Rosji do walk na Ukrainie*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 18 VIII 2022 (Biuletyn PISM, 133 (2552)): <<https://pism.pl/publikacje/rekrutacja-ochotnikow-w-rosji-do-walk-na-ukrainie>> [dostęp: 22 XII 2022].
- Bryjka F., *Rosyjska dezinformacja na temat ataku na Ukrainę*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 25 II 2022 (Komentarz PISM, 15): <<https://pism.pl/publikacje/rosyjska-dezinformacja-na-temat-ataku-na-ukraine>> [dostęp: 22 XII 2022].
- Bryjka F., *Rosyjska wojna zastępcza w Donbasie*, „Ante Portas. Studia nad bezpieczeństwem” 2016, nr 1.
- Bryjka F., *Udział nieregularnych formacji zbrojnych w rosyjskiej inwazji na Ukrainę*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 11 IV 2022 (Biuletyn PISM, 59 (2478)): <<https://pism.pl/publikacje/udzial-nieregularnych-formacji-zbrojnych-w-rosyjskiej-inwazji-na-ukraine>> [dostęp: 22 XII 2022].
- Cordon G., *3,000 Wagner Group mercenaries used by Russia killed in Ukraine war, MPs told*, „The Mirror” [online], 19 IV 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.mirror.co.uk/news/politics/3000-wagner-group-mercenaries-used-26748963>>.
- Czerep J., *Nowy front dżihadu w Mozambiku*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 22 IX 2020 (Biuletyn PISM, 194 (2126)): <https://pism.pl/publikacje/Nowy_front_dzihadu_w_Mozambiku> [dostęp: 22 XII 2022].
- Czerep J., *Rosyjska grupa Wagnera rozszerza wpływy w Afryce*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 26 X 2021 (Biuletyn PISM, 181 (2379)): <<https://pism.pl/publikacje/rosyjska-grupa-wagnera-rozszerza-wplywy-w-afryce>> [dostęp: 22 XII 2022].
- Czerep J., *Rośnie znaczenie wydobycia przez Rosję złota w Afryce*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 2 VI 2022 (Biuletyn PISM, 89 (2508)): <<https://pism.pl/publikacje/rosnie-znaczenie-wydobycia-przez-rosje-zlota-w-afryce>> [dostęp: 22 XII 2022].
- Dawson A., Innes M., *How Russia's internet research agency built its disinformation campaign*, „The Political Quarterly” 2019, vol. 90, issue 2, DOI: 10.1111/1467-923X.12690.

- Dyner A. M., *Polityka Rosji wobec Libii*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 15 I 2019 (Biuletyn PISM, 6 (1754)): <https://pism.pl/publikacje/Polityka_Rosji_wobec_Libii> [dostęp: 22 XII 2022].
- Dyner A. M., *Znaczenie prywatnych firm wojskowych w polityce zagranicznej Rosji*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, 4 V 2018 (Biuletyn PISM, 64 (1637)): <https://pism.pl/publikacje/Znaczenie_prywatnych_firm_wojskowych_w_polityce_zagranicznej_Rosji> [dostęp: 17 V 2019].
- Elbagir N., Arvanitidis B., Qiblawi T., Mezzofiore G., Abo Al Gheit M., Tarasova D., *Russia is plundering gold in Sudan to boost Putin's war effort in Ukraine*, „CNN” [online], 29 VII 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://edition.cnn.com/2022/07/29/africa/sudan-russia-gold-investigation-cmd-intl/index.html>>.
- Gabidullin M., *Wagnerowiec. Spowiedź byłego dowódcy tajnej armii Putina*, Znak Koncept, Kraków 2022.
- Goble P., *Russian nationalist group, acting as a private military company, worries Kremlin*, „Jamestown Foundation” [online], 15 XI 2018 [dostęp: 25 VII 2019]: <<https://jamestown.org/program/russian-nationalist-group-acting-as-a-private-military-company-worries-kremlin/>>.
- Hicks K., *Russia in the gray zone*, „Aspen Institute” [online], 19 VII 2019 [dostęp: 19 VII 2021]: <<https://www.aspeninstitute.org/blog-posts/russia-in-the-gray-zone/>>.
- Hoffman F. G., *Hybrid warfare and challenges*, „Joint Force Quarterly” 2009, issue 52.
- Holland S., *US says Russia's Wagner Group bought North Korean weapons for Ukraine war*, „Reuters” [online], 22 XII 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.reuters.com/world/us-says-russias-wagner-group-bought-north-korean-weapons-ukraine-war-2022-12-22/>>.
- International convention against the recruitment, use, financing and training of mercenaries*, United Nations, New York, 4 XII 1989 (UN Treaty Series, 2163, 1-3 7789).
- Jones S. G., Doxsee C., Katz B., McQueen E., Moyo J., *Russia's corporate soldiers. The global expansion of Russia's private military companies*, Center for Strategic and International Studies, Rowman & Littlefield, Lanham–Boulder–New York–London, July 2021.
- Libya: Russia's Wagner Group set landmines near Tripoli*, „Human Rights Watch” [online], 31 V 2022 [dostęp: 20 XII 2022]: <<https://www.hrw.org/news/2022/05/31/libya-russias-wagner-group-set-landmines-near-tripoli>>.
- Lister T., Shukla S., Ward C., *„It was our children they killed”*, „CNN” [online], 15 VI 2021 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://edition.cnn.com/2021/06/15/africa/central-african-republic-russian-mercenaries-cmd-intl/index.html>>.
- Mapping disinformation in Africa*, „Africa Center for Strategic Studies” [online], 26 IV 2022 [dostęp: 21 I 2023]: <<https://africacenter.org/spotlight/mapping-disinformation-in-africa/>>.
- Marten K., *Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group*, „Post-Soviet Affairs” 2019, vol. 35, No. 3, DOI: 10.1080/1060586X.2019.1591142.
- The Montreux Document. On pertinent international legal obligations and good practices for states related to operations of private military and security companies during*

- armed conflict*, International Committee of the Red Cross, Geneva 2009: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf> [dostęp: 24 XII 2022].
- Murphy M., *Wagner Group: Head of Russian mercenary group filmed recruiting in prison*, „BBC” [online], 15 IX 2022 [dostęp: 15 IX 2022]: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-62911618>>.
- Parafianowicz Z., *Prywatne armie świata, czyli jak wyglądają współczesne konflikty*, Mando, Kraków.
- Piotrowski M. A., *Konflikt nigdy nie jest prosty: amerykańska teoria i doktryna wojen oraz przeciwników hybrydowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 2015, nr 2.
- Protokół dodatkowy do Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół I)*, Genewa, 8 VI 1977.
- Putin ally fighting to control salt and gypsum mines near Ukraine city of Bakhmut, says US*, „The Guardian” [online], 6 I 2023 [dostęp: 10 I 2023]: <<https://www.theguardian.com/world/2023/jan/06/putin-ally-fighting-to-control-salt-and-gypsum-mines-near-ukraine-city-of-bakhmut-says-us>>.
- Putin chef's kisses of death: Russia's shadow army's state-run structure exposed*, „Bellingcat” [online], 14 VIII 2020 [dostęp: 14 VIII 2022]: <<https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2020/08/14/pmc-structure-exposed/>>.
- Rącz A., *Band of brothers: the Wagner Group and the Russian state*, „Center for Strategic and International Studies” [online], 21 IX 2020 [dostęp: 20 XII 2022]: <<https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/band-brothers-wagner-group-and-russian-state>>.
- Resolution adopted by the General Assembly. 3314 (XXIX). Definition of aggression*, United Nations General Assembly, 14 XII 1974, A/RES/29/3314.
- Rękawek K., *Foreign fighters in Ukraine. The brown-red cocktail*, Routledge, 2022, DOI: 10.4324/9781003192992.
- RT Documentary: *PMC „Wagner Group” contract with the motherland*, „YouTube. Mr Wagner ZOV” [online, dostęp: 11 XI 2022]: <https://www.youtube.com/watch?v=uBSAhsF_loc>.
- Russia's Wagner Group opens defence tech centre in St Petersburg*, „The Guardian” [online], 4 XI 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.theguardian.com/world/2022/nov/04/russias-wagner-group-opens-defence-tech-centre-in-st-petersburg>>.
- Singer P. W., *Outsourcing war*, „Foreign Affairs”, March/April 2005.
- Stronski P., *Implausible deniability: Russia's private military companies*, „Carnegie Endowment for International Peace” [online], 2 VI 2020 [dostęp: 2 VI 2020]: <<https://carnegieendowment.org/2020/06/02/implausible-deniability-russia-private-military-companies-pub-81954>>.
- Sukhankin S., *Russian PMCs in the Syrian civil war: from Slavonic Corps to Wagner Group and beyond*, „Jamestown Foundation” [online], 18 XII 2019 [dostęp: 18 XII 2022]: <<https://jamestown.org/program/russian-pmcs-in-the-syrian-civil-war-from-slavonic-corps-to-wagner-group-and-beyond/>>.

- Treasury sanctions Russian cyber actors for interference with the 2016 U.S. elections and malicious cyber-attacks*, „U.S. Department of the Treasury” [online], 15 III 2018 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm0312>>.
- Treasury targets financier’s illicit sanctions evasion activity*, „U.S. Department of the Treasury” [online], 15 VII 2020 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1058>>.
- UE nakłada sankcje na Grupę Wagnera*, „Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej” [online], 13 XII 2021 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2021/12/13/eu-imposes-restrictive-measures-against-the-wagner-group/>>.
- Ukraine hits Russian Wagner mercenary HQ in east*, „BBC” [online], 15 VIII 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-62547403>>.
- Ukraine war: Exiled governor reports strike on „Wagner HQ”*, „BBC” [online], 12 XII 2022 [dostęp: 22 XII 2022]: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-63933132>>.
- UN report accuses Russia of supporting Wagner Group in Libya*, „Middle East Monitor” [online], 4 IX 2020 [dostęp: 20 XII 2022]: <<https://www.middleeastmonitor.com/20200904-un-report-accuses-russia-of-supporting-wagner-group-in-libya/>>.
- United States response to questionnaire concerning the Montreux Document*, „U.S. Mission to International Organizations in Geneva” [online], 9 XII 2013 [dostęp: 24 XII 2022]: <<https://geneva.usmission.gov/2013/12/09/united-states-response-to-questionnaire-concerning-the-montreux-document->>.
- Wouters P., *Putin’s private army. How Wagner Group supports Russian strategy*, Centre for Security, Diplomacy and Strategy, Brussels, 8 XI 2022 (CSDS Policy Brief, 19).
- Żochowski P., Strachota K., Menkiszak M., *Rosyjskie straty pod Dajr az-Zaur – problem dla Kremla*, „Ośrodek Studiów Wschodnich” [online], 21 II 2018 [dostęp: 22 XII 2022]: <www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-02-21/rosyjskie-straty-pod-dajr-az-zaur-problem-dla-kremla>.